

Başlıbel faciəsi

Kəlbəcərin ən ucqar kəndində mühasirədə qalanlar 114 gün düşməyə baş əyməyib

Azərbaycan torpaqlarına iki əsrdir təcavüz edən ermənilərin ötənlik məğlubiyyəti ilə ərazi bütövlüyümüzün təmin edilməsi tarixi ədalətin bərpası kimi yaddaşlara yazıldı. Lakin unudulmayan dəhşətlər və faciələr var ki, onları nə zaman yaddaşlardan silə bilər, nə bugünkü, nə də gələcək nəsillər...

Kəlbəcər Ermənistanla Azərbaycan arasında bir qala qapısı idi. Ermənilərin öz həvələrinin hürterəfliliyi ilə dəfələrlə etdiyi hücumlarla Kəlbəcəri igidləri adı silahlarla belə sinə gərək, bir qarış torpağının işğal altına düşməsinə imkan verməmişdi.

Ötən əsrin 90-cı illərində isə ölkəmizdə siyasi hakimiyyət böhranından istifadə edən erməni silahlı birləşməsi Qarabağ, o cümlədən Kəlbəcərə qəfil hücum etməklə, tarixi ərazilərimizi təcavüzə məruz qoymuşdu. 30 ilə yaxın davam edən bu işğala ötən il son qoyularkən daşınmaların vandal olduqları düşünülürdü.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin qətiyyətlə bildirdiyi kimi, hər şeyin zamanı ehtiyacı var. Həmin zaman isə gəldi: 27 sentyabr 2020-ci il tarixində başlayan və 44 gün davam edən Vətən müharibəsi 10 noyabr 2020-ci ildə Ermənistanın və onun havadarlarının məğlubiyyəti ilə başa çatdı. Ermənistanın təcavüzkar siyasəti nəticəsində doğma yer-yurdundan qovulan, öldürülən, girov aparılanların bir qismi də Kəlbəcərlilər, daha çoxu bəlkə də rayonun ən iri yaşayış məntəqəsi olan Başlıbel kəndinin camaatı idi.

Kəlbəcərin Tutquçay ərazisindəki 40-dək yaşayış məntəqəsinin əhalisi Tunelin erməni silahlı quldurları tərəfindən bağlanması görə mühasirədə qalmışdı. Hadisələrin canlı şahidləri o dəhşətli gündən söz açanda adamı dəhşət bürüyür. Ermənilərin vandallığını, insanlığa qarşı törətdiklərini dillə söyləmək, qələmə almaq belə dəhşətdir.

Kəlbəcərin bütün kəndləri, hətta rayon mərkəzi tamamilə boşalsa da, Başlıbelin əhəmiyyətli əksəriyyəti, xüsusən də yaşlılar ev-əşiyindən çıxmamışdılar. Dünyadan və rayon mərkəzindən xəbərsiz, işsiz, televiziyasız idilər. Xəbərsiz kənddən çıxanlar da buna görə Tunelə girov götürülür, əsir alınaraq Ermənistanı, ya da Xankəndiyə aparılırdı. Bunu da ucqar kəndlərdə yaşayanlar bilmirdilər. Başlıbel camaatı, beləcə, mühasirəyə düşdüklerini çox gec, daha doğrusu, aprel ayının 4-5-dən sonra bildirdilər. Ona görə də ermənilərin kəndə Hülümunun əvvəl hələ də qarlı örtülü Dağdağda qalması qərara alınmışdı. Kənddən xeyli aralı dağlardakı kəh və mağaralar onların sığınacağına çevrilmişdi.

“Qanlı kaha”, qarlı dağlar və mağaralar...

...Aradan illər keçsə də, o dəhşətlər nə unudulurdu, nə də, təəssüf ki, isti-isti qələmə alınıb geniş ictimaiyyətə çatdırılırdı. Nədənə, qələm sahibləri də zaman-zaman başımıza gətirilən faciələrimizin tarixləşdirilməsində öz üzərinə düşən missiyanı tam dolğunluğu ilə yerinə yetirməmişdilər.

Xocalı, Ağdaban, Qaradağlı, Bağanis Ayırın, Başlıbel... faciələri əvvəlkilərindən fərqli olaraq yaxşı ki, qələmə alındı. Bu dəhşətlər hələ 1998-ci ildə çapdan buraxılan “Ümid işığı” kitabında oxuculara təqdim edilmişdir: “Yaralı saz” hekayəsi vasitəsilə. Əslən Başlıbeldən olan jurnalist Elxan Salahlının 2018-ci ildə çapdan buraxılan “Qanlı kaha” əsəri də məhz həmin faciədən bəhs edir. Müəllifin hadisələrin canlı şahidlərinin ifadələri əsasında qələmə aldığı faciə ermənilərin necə qəddar və amansız olduğunu bir daha təsdiq edir. Kitabda göstərilir ki, o hadisələrin şahidi, əslən başlıbelli İsmət, Elşad, Mahir, Müşfiq... kimi döyüşkən oğullar kənd camaatını qoruyub salamat çıxarmaq üçün dağlara çəkilməyi məsləhət bilmişdilər. Onlar o dəhşətli günün qeydlərini edib saxlayıblar ki, gələcək nəsillərə düşmənin necə amansız olduğunu anla da bilsinlər.

Yaşadığı və işlədiyi Bakıdan doğmalarını mühasirədən xilas etməyə gedən İsmət o günləri belə xatırlayır: “Aprelin

18-i idi. Səhər tezdən “Yol yarı” dərədən Porttaya bir maşın çıxdı. Maşından iki nəfər düşdü. Öz aralarında nəse danışıb, çayın o turunda qayıtdılar göstərərək maşına o tayındı qayıtdılar geri. Keşikçilər bu xəbəri kahadakilərə verib əlavə etdilər ki, düşmən artıq onların yerini bilir. Odu ki, tədbir görmək lazımdır. İsmət qız-gəlinə, uşaqlara tapşırı ki, kahadan bayırı çıxmaq olmaz. Silahlı gənclər kahadan ətrafında mövqə tutdular. Aradan yarım saat keçməmiş “Dəvə bulağı” tərəfdən Porttaya iki-üç maşın qalxdı. Silahlı quldurlar zirehli geyimli idilər. Xəbərdarlıq atəşi olmadan kahani gülləbarana tutan düşmən qüvvələri səsucaldanla tabe olmağı əmr etdilər, əks təqdirdə kahani partlatmaq ilə hədələdilər. Xəbərdarlıq kahadakı qocaları, uşaqları vahimələndirsə də, kimse yerindən tərpənmədi. Ömründə fitnə-feldən uzaq olan qocalar düşmənin bu alçaq niyyətlərini başa düşmədiklərindən, qırğına səbəb olmadan kahadan çıxmağı məsləhət bildirdilər. Lakin İsmətlə Elşad qəti etiraz etdilər. Qocaları isə inadından döndərmək çətin oldu. Ələtsiz qalıb razılığa gəldilər. İyirmi nəfərə qəddər qoca, qadın, uşaq körpə kahani qarşısına çıxdı”.

Elşad əmrəsi oğlu İsmətin fikrini davam etdirərək deyir ki, erməni qəddarı kahadan çıxanların arasında silahlıları görməyib yenidən əmr etdi: “Haydı, girin içəri kaftarlar, kim varsa qoy çıxsın, yoxsa kahanın külünü göyə sovuracağıq! Dima adlı bir quldur Yaqub kişiyyə yaxınlaşmış ona var gücü ilə bir sille çəkdi:

- Sənə demədim ki, kahadakiləri bayıra çağır?!
Yaqub kişi bildirdi ki, “peyğəmbər haqqı, içəridə heç kim qalmayıb”.

Bu, Yaqub kişinin sonuncu kəlməsi oldu. Quduzlaşmış diğə onu üç güllə ilə yerə sərtdi. İsmət buna tablaşmadı, Müşfiqə “hazır ol!” deyib həmin qulduru nişan aldı. Atışma getdikcə güclənirdi. İsmətlə Mahirə işarə etdim ki, camaatı kahadan çıxarıb yerə atmaq lazımdır.

Məni burada tək qoymağa İsmətin ürəyi gəlmədi:

- Nə danışırsan, çıxsaq da bir yerdə çıxacağıq, qalsaq da bir yerdə qalacağıq, - dedi...

Gecəyarısı dəfn

Elşad o günləri gözləri önünə gətirir: “...Kəndin yaxınlığındakı Portta belə dəhşət görməmişdim. Al-qana bəlenmiş kənd əhlini basdırmaq üçün qəbir qazırdı. İsmət içinin ağlayır, səsinə boğurdu ki, düşmən eşitməsin. On iki meyit var idi. Üçündən başqa qalanları alqan içində idi. Kəfənsiz şəhidlərin səs-səmərsiz torpağa tapşırılması uşaqlara ağır bir dərd oldu. Kəndin ilk şəhid balası qız torpağa tapşırılan gün hamı şaxsey-vaxsey getmişdi. Delidağa leysan düşmüşdü. “Çalmalı” çalmasını yolub məzarın üstünə sərmişdi. İndi sanki yanaşı yatan bu ürəyən bədənlərin kimsəsi yox idi. Hamı dağılaşmışdı. Yox, kəndin səsi qalmışdı dağı altında. Gecəyarısı ağlamaq olardı?! İsmət sakitcə ağlaya-ağlaya torpağı qazır, Mahir meyitləri öz paltarlarına bükür...

- Bu da Büsatın meyiti, - kimse pıçıldayır.

- Qəbirin birini böyük qazın: iki nəfərlik olsun. Qorxudan ürəyi partlayan ananın boynuna sarılmış beş-altı yaşlı Zülfüyə də “buz heykəl”ə dönmüşdü. “Bu “heykəl”i basdırmaq olmaz!” - kimse qışqırmaq istəyir, səsi içində boğulur. Beləcə, bir məzarda dəfn olunur ana-bala...”

O gecə torpağa tapşırılanların kimlər olduğunu xatırlamaq üçün Elşad oxuyur: “...Əmrəliyev Məhəmməd, oğlanları Surxay, Çingiz, Qızıyev, kəndarası “Yetim” ləqəbli tanınan Gülarə qarı, Laçından Əhliman, Zərdabdandan Vüqar, Hübət kişinin həyat yoldaşı Çiçək...”

Hüseyn kişinin ürəyi kəndə ikən partlamış, el adətini dəfn olunmuşdu. Ömür-gün yoldaşı Şamama isə yağlı tərəfindən əsir aparılmışdı. Mayaxanım “Böyük qalaça”da, Tutu qarı isə Başlıbel binəsində tək qalıb yiyəsizlikdən ürəyi partlamışdı...

“O dünyadan” gələnlər

Üç ay ərzində dağda-daşda gizlənib düşməyə təslim olmamaq onlara onsuz da baha başa gəlmişdi. Həm sayları azalırdı, həm də yeməyə ərzaqları tükənirdi. Daha kəndlərə girmək də qorxulu idi. Erməni quldurları girməmişdilər ki, qayalarda, mağara və kahalarda silahlılar var. Onlar da bizimkilərdən qorxurdular. Buna görə də dağlara qalxa bilmirdilər.

Bir həftədən artıq idi ki, Başlıbeldən İstisu, Qaracanlı, Söyüdlü istiqamətinə yola çıxarıbdılar. Tunel bağlı olduğuna görə, ancaq əlac qarlı-tufanlı dağlara qalmışdı: ermənilər hələ oralara qalxa bilməmişdi. Yol uzun, yolları yorğun... On-on iki nəfərdən ibarət dəstənin Qoşqarın zirvəsindəki kəşfiyyətə çıxan cavanlar idi. Gündüzlər kəşfiyyətə çıxan cavanlar gecələr bələdçilik edir, yorulub qalanların əlindən tutur, onlarda öləni “ümid çırağı”nı sönməyə qoymurdular.

Aralarında qoca, uşaq, qız-gəlin olan dəstə bir ay idi ki, yola başlamışdı. Öndə və arxada əlisilahlı cavanlar gəlirdi. Üzgözlərində aclıq, yorğunluq, vahimə yağan bu tərk-i vətənlər sanki əsrin o başından başlamışdılar yolu. İllərə bərabər olan o üç ay həm ağır-acılı, həm də şirin xəyala çevrilirdi.

Dağın sonuncu aşırımına az qalmışdı. Bu aşırım olumlu ölüm arasında körpü idi. Aşırımdan birçə addım irəliləyəndə, arxada isə əsirlik, girovluc, zülm-zillət dolu dəhşətlər vardı. Hamı heyi kəsilmiş halda sürünür, taqətdən düşmüşlər dizüstə düşərək nəfəs alır və yenidən irəliləyirdi. Əzablı yolların sonuncu addımlarından sanki daş asılmışdı. İki addım yolu iki saata qurtarmaq olmurdu.

Elşad axırıncı nəfərin də aşırımını aşdığını görüb dərinə bir ah çəkdi. Qəlbindən keçdi ki, gör bir nəyə sevinirik: torpağı, yurdu yağıya verib, başımızı götürüb qaçıraq. O, Başlıbeldən gecəyə qəddər üçün kəndə girib aşıq İmranın evində götürdüyü sazı bura qəddər qoruyub saxlamışdı. Çiyindən aşırıb sazı ilk və son dəfə köynəyindən çıxardı. Dikin qarşına qalxıb bayatı çəkdi:

*Əzizim oyan, dağlar,
Qəlbimi oyan dağlar.
Bu yan sızsız qan ağlar,
Necədir o yan, dağlar?!*

Daş-qayalardan səs çıxdı, sazdan yox. Saz yatalanmışdı. Güllənin qəlpəsi onun çanağını əzmiş, telini sındırmışdı. Bu da Elşada bir dərd olmuşdu. Üzünü Delidağa tutub demişdi:

*Ay Delidağ, üstümüzə od alə,
Daha bədsi lal dayandı, gəl dilə!
Hayla gəlsin ordan Dədəm Qorqudu,
Nə günlərə qalıb görsün bu yurdu...*

**Məhəmməd NƏRİMANOĞLU,
“Azərbaycan”**